

**OSMANLI ARAŖTIRMALARI**  
**IX**

NeŖir Heyeti — Editorial Board  
HALİL İNALCIK — NEJAT GÖYÜNÇ  
HEATH W. LOWRY

**THE JOURNAL OF OTTOMAN STUDIES**  
**IX**

İstanbul - 1989

«Sonuç» kısmından sonra (s. 263-273) eserde, ele alınan bölge ve konuları ile ilgili, başta Arapça araştırma ve eserler olmak üzere, zengin bir «arşiv», «kaynak» ve «literatür» dökümü (s. 275-296), bir «Dizin» (s. 297-302) ve bölgenin çeşitli yönleriyle ilgili (meselâ, Filistin'in limanlarına işleyen gemi işletmeciliği ve hatları, Filistin'in telgraf Ağı gibi) 5 Harita'nın mesned teşkil ettikleri kaynakları havi listesi (s. 303) ve arka «kapak cebinde» belirtilen «Harifalar» yer almaktadır. Eserin pek çeşitli ayrıntılarını ele alan 51 adet mukayeseli istatistik dökümleri ve levhaları, ayrıca zikredilmeye ve müstakilen ele alınıp incelenmeye değer kıymettedir. Bu levhalarda, genel ve mukayeseli nüfus dökümleri, tek tek şehirlerin ele alınmalarıyla oluşan istatistik bilgilerini, çeşitli dinleri, cemaatları, çeşitli meslek gruplarını, meslek çeşitlerinin dağılımını, bölgenin ithal ve ihracat mallarını, liman şehirlerinden yapılan ihracat ve ithalatın cinsleri ve değerleri, şehirlerdeki işçi yevmiyeleri, çeşitli vergi kalemlerinin dökümleri, karşılaştırmalı para ve borsa verileri, şehirlerarası taşımacılık trafiği, toplanan asker, gelen hacı kabileleri ve bunların milletlere göre tasnifi vs. büyük bir ayrıntılı titizliği içinde gösterilmekte olması, çalışmanın mevcut değerini bir kat daha arttırmaktadır.

Hülâsa, her ne yönü ile olursa olsun, köklü değişiklikler geçirmekte olan bu devir Filistin dünyası ile ilgili çalışma yapmak isteyenlerin, bu eseri incelemeden kaleme sarılmamalarını tavsiye ederiz. Alexander Schölch'ün *son eseri*, konusunun *baş eseri* olmuştur!

Kemal Beydilli

G. Groc - İ. Çağlar, *La Presse Française de Turquie de 1795 à nos jours, Histoire et Catalogue* (1795'ten günümüze Türkiye'nin Fransız Basını, Tarih ve Katalog) İstanbul 1985, 261. S. Institut Français d'Etudes Anatoliennes d'Istanbul ve Association pour le Développement des Etudes Turques (Paris) yayınlarından Varia Turcica II.

Eser Gérard Groc ve İbrahim Çağlar'ın Türkiye ve Avrupa'nın çeşitli kütüphane ve arşivlerinde yaptıkları iki yıllık bir araştırmanın ürünüdür. Giriş (IX) halen Institut Français d'Etudes Anatoliennes d'Istanbul'un Müdürü Prof. Jean-Louis Bacqué-Grammont tarafından kaleme alınmıştır. İbrahim Çağlar da yazdığı Önsöz (XI-XVI)'de eserin muhtevasını açıklamaktadır. Türk tarihinin diğer birçok meseleleri gibi Türk basın tarihinin engin alanı daha yeni yeni incelenmeye başlanmıştır. İki yüzyıla yakın bir zamandan beri tamamen veya kısmen Fransızca olan 700'den fazla gazete Osmanlı İmparatorluğunda ve Türkiye Cumhuriyetinde yayınlanmıştır. Hem nitelik, hem de nicelik itibarıyla önemi dolayısıyla bu memlekette gerçek bir basın olayından söz edilebilir. Konu ile ilgili araştırmacılara büyük kolaylıklar sağlayacak bu eser bugün 131'i sadece Mısır'da olmak üzere 11 memlekete dağılmış bir alanda tamamen veya kısmen Fransızca yayınlanan 701 gazeteyi başvuru kaynağı niteliğinde bir katalogdur. Bu katalog her şeyden önce XIX. yüzyıl başından

günümüze kadarki dönem ile meşgul olan araştırmacıların karşılaşılabilecekleri bilgi noksanlığını mümkün olduğu nisbette gidermeyi amaçlamaktadır.

Kataloga II. Abdülhamid zamanında sürgünde olan muhalifler özellikle Jön Türkler tarafından yayınlanan basın da dahil edilmiştir. Ayrıca Türkiye ile yakından ilgili olan yabancılar tarafından Türkiye'de yayınlanan *Anadolu*, *Echos d'Orient*, *Etoile du Bosphore*, *Le Sémaphore*, *Correspondance d'Orient* gibi gazetelerin katalogunun ilâve edilmesi ihmâl edilmemiştir.

Fransa'nın Doğu Akdenizdeki menfaati ve yaptığı etkisi uzun süreli bir vakıadır. Osmanlı İmparatorluğunda bu ülkenin siyasi, ekonomik ve kültürel varlığı en azından XVII. yüzyıla kadar uzanmaktadır. Bu devirden ve Fransa'da ilk gazetelerin neşrinden itibaren Şarkın Fransa'da özel bir yer işgal ettiği bilinmektedir. *Le Mercure de France* (1622), sonra Théopraste Renaudot'un *Gazette* (1622)'i Türkiye hakkında oldukça bilgiler ihtiva etmektedir. 1633'e doğru Türkiye ile ilgili haber çokluğu azalmakla beraber 1634'te Venedik'ten gelen haberlerle beslenen ve «Relation extraordinaire» başlığı altında Türkiye'yi ilgilendiren bir sütun düzenli olarak çıkmıştır.

Fransız dili Osmanlı devrinde son iki yüzyıl boyunca gittikçe artan bir önemi haiz olmuştur. İmparatorluğun çöküşünü önlemeye çalışırken hükümetler Avrupa tarzında metod ve müesseseleri getirerek alafanga çareler aramışlardır. Bu seyir süresince Fransız dili ve kültürü ilk plânda bir yer işgal etmiştir. Zaten Fransız İhtilâlinin tesiri de III. Selim'in reform projeleri arasında kendini hissettirmektedir. Bu aydın padişah Osmanlı askerî mekteplerinde hocalık yapmak üzere Fransız subaylarını getirmiştir. Fransızca öğrencilere zorunlu ders olarak verilmiştir. Aynı zamanda Avrupa'ya çoğunluğu Fransızca olan ve içinde *Grande Encyclopédie* bulunan 400 ciltlik kitap siparişi verilmiştir. Bu andan itibaren Osmanlı İmparatorluğunda ister Fransız, ister Türk veya Doğulu olsun Fransızca konuşan bir camiadan bahsedilebilir. Böylelikle Fransızca Şark ile Garb arasında iletişim dili haline gelmiştir.

Osmanlı İmparatorluğunda ilk gazete *Bulletin des Nouvelles* adı altında 1795'te İstanbul'daki Fransız Sefareti basımevinde Fransızca olarak çıkarılarak yayınlanmıştır. Türkiye'de Fransız İhtilâlinin fikirlerini yaymak isteyen bu gazeteyi 1796'da *Gazette Française de Constantinople* isimli ikinci bir gazete takip etmiştir. Fakat bu iki gazete kısa zamanda yayın hayatından çekilmiştir. Türkiye'de bundan sonra düzenli çıkan ilk Fransızca gazeteyi görmek için 30 yıl kadar beklemek gerekmiştir. 1824'te ilk defa olarak İzmir'de Fransız Sefaretiyle anlaşma neticesi *Smyrnéen* isimli gazete yayınlanmıştır. *Smyrnéen*'i 1824'te *Spectateur Oriental* izlemiş, sonra Alexandre Blacque (Blak Bey)in teşebbüsüyle *Courrier de Smyrne* 1828'de ve *Moniteur Officiel de France*'i örnek alan Türkiye'nin resmî gazetesi *Takvim-i Vekay*'nin Fransızca yayını *Moniteur Ottoman* 1831'de çıkmıştır. Bu tarihten itibaren sayı bakımından fazlaca bir Fransızca basının varlığı görülmektedir ki bunlardan *Stamboul* (1875-1964) gibi bazılarının da bir yüzyıla varan yayın hayatı vardır.

Katalogda yer alan gazetelerin dörtte üçü Osmanlı döneminde, diğerleri de Cumhuriyet döneminde yayınlanmıştır. Osmanlı döneminde araştırılan gazetelerin üçte ikisi tamamen Fransızca, diğerleri iki veya daha çok dilde çıkmıştır. Birçok dilde yayınlanan gazetelerde kullanılan diller önemlerine göre Türkçe bir tara bırakılırsa, İngilizce, Arabca, Ermenice, İtalyanca, Bulgarca, le ladino, Almanca, İbranice, Rusca ve Süryanicedir.

Cumhuriyet döneminde Türkiye'de Fransızca basın son derece gerilemekle birlikte Türk ve Fransız dillerinin daha az önemi haiz diğer Almanca, İngilizce, İtalyanca, İspanyolca, Rusca, Macarca dillerine oranla seçkin bir durumu olmuştur. Bu dönemde Türkçe, Fransızca dillerinde yayınlanan gazeteler daha fazladır.

Osmanlı döneminde sözü edilen gazetelerin büyük bir kısmı günlük veya haftalık olarak yayınlanmıştır. Bu durum Cumhuriyet döneminde az bir gelişme göstermiştir. Süreli yayın olarak sadece az sayıda günlük veya haftalık yayın ortaya çıkmıştır. Kalamı 15 günlük, aylık, 3 aylık veya yıllık olarak yayınlanmıştır.

Diğer yandan tarih boyunca Türkiye'deki Fransız dilindeki basın Fransız tarafına olmamış, ancak Osmanlı İmparatorluğunda Fransız diliyle bir iletişim aracı rolünü yansıtmıştır. Mesela *Spectateur Oriental* bir Osmanlı gazetesidir ve Fransız ve İngiltere'nin siyasetine karşıdır. Bununla beraber Fransız Alexandre Blacque tarafından idare edilmiştir. *Phare du Bosphore* (1870-1890) Yunan gazetesidir ve Ortodoks grek kilisesinin menfaatlerini savunmuştur. Haftalık *Aurore* ise 1921'de İngiliz görüşlerine destek olmuştur.

Eserde «Önsöz»ü tarihi incelemelere yer verilen I. Bölüm (s. 1-46) izlenmektedir: G. Groc, «Osmanlı döneminde fransızca basın», s. 3-26; F. Georgeon, «İki dünya savaşı arasında fransız dilinde basın, 1919-1939», s. 27-40; G. Groc, «1940'dan sonra fransızca basının gerilemesi», s. 41-46.

II. Bölüm (s. 47-227) Katalog kısmını oluşturmaktadır: Giriş, s. 49-50; Katalogun sunuluşu, s. 51-56; Türkiye'nin fransızca dilinde basın katalogu, s. 57-189; Dış ülkelerde yayınlanan Türkçe basın katalogu, s. 191-199; Katalogda yer alan başlıkların kronolojik listesi, s. 201-211; Yayın yeri listesi, s. 213-220; Yayını devam eden koleksiyonların durumu, kronolojik tablo, s. 221-226; İstanbul'da yayınlanan gazetelerin listesi (İstatistikler), s. 227.

III. Bölüm (229-232)'de Ekler ve İndeks yer almaktadır: Basımevleri indeksi, s. 231-232; Özel isimler indeksi, s. 233-244; Mısır'ın fransızca gazetesinin listesi ve bu memlekete ve Tunus'a ait kaynaklar, s. 245-249; Türkiye ile yakından ilgili çeşitli yabancı gazetelerin listesi, s. 251-254.

IV. Bölümde ise Genel Kaynaklar (255-263) okuyucuya sunulmuştur.

İçindekiler tablosu eserin sonuna derc edilmiştir.

Gérard Groc ve İbrahim Çağlar bu eserleriyle Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyetinin kamuoyu çalışmalarını ele almak isteyenlere yepyeni

bir kaynak sunmakla birlikte, basında fransızcanın kullanım tarzları, sebepleri, iletişim ve başvuru aracı olarak yaptıkları tahlilleri ile de dikkat çekmektedirler.

Adnan Şişman

Tahsin GEMİL : *Relațiile Țărilor Române cu Poarta Otomană în Documente Turcești (1601-1712)*. Bukarest 1984. 531 S.

(Direția Generală a Arhivelor a Arhivelor Statului din Republica Socialistă România)

(Die Beziehungen der rumänischen Länder zur osmanischen Pforte nach türkischen Urkunden.)

Die Stellung der beiden Fürstentümer Walachei (Eflak, romanisch «Țara Românească») und der Moldau (Bogdan), der «beiden Länder (meleketeyn)», wie sie besonders in späterer Zeit immer genannt werden, innerhalb des osmanischen Machtgebildes war eine besondere. Das gleiche gilt für das etwas später in den Machtbereich der Osmanen geratene Siebenbürgen (Erdel, Transilvania), dem Restland des ehemaligen östlichen ungarischen Königreiches, das Sultan Süleyman der Prächtige im Jahre 1541 dem Sohne Johann Zápolyas belassen hatte. Alle drei Fürstentümer, welche im wesentlichen den heutigen Staat Rumänien bilden waren nicht unter direkte osmanische Verwaltung gekommen, d. h. ihr Gebiet war nicht in Provinzen unter jeweils einem Beglerbeg aufgeteilt worden, der dann über eine Armee von Timar-Inhabern gebot. Vielmehr waren diese Länder unter der Herrschaft jeweils von den Türken eingesetzter Fürsten je nach Lage der Dinge mit innerer Autonomie mehr oder weniger in ihrem alten Zustand belassen worden. Bekanntlich erhielten diese Herrscher vom Sultan ein «'ahdname (Vertragsschreiben), in dem ihre Pflichten und Rechte gegenüber ihrer muslimischen Obrigkeit dem Sultan geregelt waren. Feridun Beg hat u. a. ein solches Dokument für Katharina von Brandenburg (1602-1649 (1644), einer Schwester des Kurfürsten Georg Wilhelm (1619-40) von Brandenburg veröffentlicht (Münsear, II, 450), die 1629-30 Regentin in Siebenbürgen war. Gleichwohl waren die genannten Fürstentümer nach osmanischer Auffassung, wie es z. B. in der Urkunde Nr. 44 des hier vorgestellten Werkes heißt «memâlik-i mahrûsemdür/sind meine wohlbehüteten Länder». Ihre Bewohner waren keine «harbî's», also Bewohner des «dar el-ħarb», sondern «harâc-güzâr», das bedeutete, die eingesetzten Herrscher (Woiwoden, «Begs») zahlten die Cizye und zwar einen festgesetzten Betrag als Pauschale und wurden je nach Lage der Dinge auch zur Heeresfolge herangezogen. Dies konnte dann schon einmal dazu führen, daß walachische und moldauische Einheiten der Osmanen, die gegen die Kaiserlichen kämpften nach der Gefangennahme wie im Kriege 1663/1664 ob solchen «Verrates» von ihren erzürnten christlichen kaiserlichen Glaubensbrüdern an den Galgen gebracht wurden «. in der Meinung, daß sie dabei auch einen Teil der